

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кафедра політичних теорій

Серія: Навчально-методичні посібники

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТИТУТ

Навчально-методичний посібник
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти

Одеса
Фенікс
2023

УДК 328 (073)

П 18

Рекомендовано до друку навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 4 від 05.06.2023 року)

Укладачі:

Прохоренко Аліна – доктор філософії з політології, старший викладач кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія», <https://orcid.org/0000-0002-8662-9322>;

Пехник Алевтина – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія», <https://orcid.org/0000-0003-2534-7652>

Рецензенти:

Ростецька С. – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»;

Вакарчук К. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Парламентаризм як політичний інститут : навч.-метод. посіб.
П 18 для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти [Електронне видання] / уклад.: А. Прохоренко, А. Пехник ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2023. – 52 с. – Режим доступу: <https://hdl.handle.net/11300/25689> (Серія: Навчально-методичні посібники).

ISBN 978-966-928-954-4

У навчально-методичному посібнику викладено зміст навчальної дисципліни за темами лекцій та практичних занять, практичні завдання з курсу, перелік тем для самостійної роботи, питання для перевірки знань з навчальної дисципліни, перелік тем доповідей і презентацій, а також список рекомендованої літератури.

Посібник підготовлено відповідно до освітньої програми вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» і рекомендовано використовувати у навчальній роботі при підготовці фахівців за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти. Призначений для здобувачів вищої освіти, які вивчають дисципліну «Парламентаризм».

УДК 328 (073)

ISBN 978-966-928-954-4

© Прохоренко, А. Пехник, 2023

I. ВСТУП

Навчальна дисципліна «Парламентаризм як політичний інститут» призначена для здобувачів, що навчаються за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти.

Освоєння курсу дасть можливість здобувачам отримати уявлення щодо функціонування держави, органів влади, розуміти сучасне значення парламентаризму, структуру та функції парламентів, знати свої права та обов'язки як члена демократичного суспільства та використовувати їх у професійній діяльності, розуміти історію, закономірності та етапи розвитку парламентаризму.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є суспільні відносини в сфері парламентаризму та регулювання парламентської діяльності в Україні та світі.

Мета навчальної дисципліни «Парламентаризм як політичний інститут» – є одержання здобувачами, поглиблених теоретичних та практичних знань, умінь та навичок за конституційно-правовою спеціалізацією, загальних засад методології наукової та професійної політологічної діяльності у сфері організації вищих органів публічної влади в Україні, а також інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру. Вивчення дисципліни, зокрема, передбачає конституційно-правовий аналіз роботи Верховної Ради України, проблемних аспектів функціонування парламенту в системі органів публічної влади, правових аспектів діяльності народних депутатів України і парламентських депутатських об'єднань.

Завданнями навчальної дисципліни є: системний аналіз парламентського права України і світу, навчальної та монографічної літератури, здобуття здобувачами навичок із застосування теоретичних положень на практиці шляхом вирішення аналітичних завдань і практичних казусів.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі повинні:

знати: основні теоретико-методологічні підходи дослідження парламентаризму; основні етапи та характеристики законодавчих

органів влади, осмислювати та аналізувати як функціонує законодавчий орган України

вміти: використовувати базовий категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки, зокрема оперувати основними термінами та поняттям парламентаризм; застосовувати політологічне мислення для розв'язання теоретичних та практичних проблем у сфері парламентаризму на основі опанування класичної та сучасної політичної думки; аналізувати основні закономірності і тенденції світового і українського політичного процесу, процесу глобалізації та їх вплив на сучасні міжнародні відносини та досвід іноземних країн в сфері парламентаризму.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин / 3 кредити ECTS (для спеціальності 052 «Політологія»);

Підсумковою формою контролю є екзамен.

II. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Навчальна дисципліна «Парламентаризм як політичний інститут» є однією зі складових програми підготовки бакалавра у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», за спеціальністю 052 «Політологія».

Успішне вивчення курсу «Парламентаризм як політичний інститут» передбачає освоєння здобувачами лекційного матеріалу, його закріплення та поглиблення на практичних заняттях, самостійне вивчення нормативної, навчальної та наукової літератури.

Основним видом навчальних занять є лекції, призначені для засвоєння теоретичного матеріалу.

Лекція – це аудиторне заняття з курсом або його частиною (потокотом), що проводять провідні викладачі – лектори (професори та доценти) навчального закладу, а також провідні вчені або спеціалісти, запрошені для читання лекцій, що містять основні положення навчальної або спеціальної дисципліни, їх теоретичні проблеми, в тому числі новітні наукові досягнення. Тематику курсу лекцій наведено у тематичному плані навчальної дисципліни.

Основними завданнями, що визначають напрямок лекційних занять, є: характеристика структури теми; розкриття змісту категоріального апарату теми; висвітлення зв'язку теорії з практикою.

Лекція є теоретичною основою практичних занять, подальшого самостійного вивчення здобувачами курсу.

Самостійну роботу здобувача над лекцією умовно поділяють на три основні етапи:

1) підготовка до лекції, що відбувається заздалегідь і передбачає ознайомлення з рекомендованою навчальною літературою за конкретною темою, що викладатимуть на лекції;

2) сприйняття і конспектування лекції, що полягає в засвоєнні усного матеріалу і його коротких записів (конспектуванні). При конспектуванні необхідно в результаті «переробки» інформації виділити основну думку лектора і стисло її викласти. Лекція не

підлягає дослівному запису, за винятком формулювань, визначень, імен, найменувань політико-правових актів та літератури, хронологічних і статистичних даних, підсумкових висновків за темою;

3) подальша робота над лекцією, що передбачає додаткове доопрацювання конспекту на основі самостійного вивчення рекомендованої нормативної, навчальної та наукової літератури.

Практичні заняття, які проводять з академічною групою, є логічним продовженням лекційного курсу. На них поглиблюють, закріплюють та деталізуються знання, отримані під час лекції і в результаті самостійної роботи.

Практичні заняття спрямовані на підвищення теоретичного рівня знань у сфері парламентаризму, більш поглиблене вивчення складних або дискусійних питань відповідної теми, на поточний контроль засвоєння знань, умінь, навичок здобувачів.

Практичному заняттю має передувати підготовка здобувача за завчасно визначеним планом. Для цього необхідно:

- вивчити і доповнити конспект лекції з даної теми;
- вивчити рекомендовані політико-правові акти, навчальну та наукову літературу;
- скласти конспект або тези відповіді за найбільш складними питаннями заняття;
- вміло використовувати вивчений матеріал при відповідях.

Здобувач на практичному занятті має продемонструвати знання теоретичного матеріалу, здатність використовувати його при вирішенні практичних завдань, уміння ясно та аргументовано висловлювати свої думки в усній та письмовій формі, оперуючи термінологією.

Під час проведення практичних занять викладач використовує такі форми: вільне обговорення питань плану заняття в академічній групі; індивідуальна співбесіда з кожним здобувачем; виконання письмових, в тому числі контрольних, робіт; заслуховування доповідей, рефератів з найбільш складних питань і їх подальше колективне обговорення в групі тощо.

Практичні заняття є також одним із видів поточного контролю за успішністю освоєння здобувачами навчального матеріалу. На кожному занятті викладач оцінює ступінь підготовки здобувача з теми. Підсумкові оцінки вносять до журналу обліку успішності.

Метою практичних занять є: навчання застосуванню теоретичних положень у практичній діяльності; вироблення навичок самостійної роботи здобувача; розвиток професійної свідомості та мислення.

Важливими формами навчальних занять є індивідуальні навчальні заняття, консультації.

Індивідуальні навчальні заняття організовують з окремими здобувачами з метою підвищення рівня їх підготовки та розкриття індивідуальних творчих здібностей. До видів індивідуальних завдань з курсу «Соціально-політичні процеси» належать реферати, доповіді, презентації, тестові завдання, завдання для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти.

Самостійна робота здобувача однією з основних форм організації навчання, основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у вільний від обов'язкових аудиторних занять час.

Мета самостійної роботи – закріплення, поглиблення й узагальнення знань, здобутих на лекційних та практичних заняттях. У процесі самостійної роботи у здобувачів формуються індивідуальні вміння та навички самостійного засвоєння навчальної та наукової літератури, нормативних джерел, використання сучасних інформаційних засобів і технологій.

Для підвищення ефективності самостійної роботи здобувача доцільно її планування. Планування та організація самостійної роботи мають ґрунтуватися на достовірній інформації згідно з такими позиціями: вид роботи (наприклад, підготовка до лекції, практичних занять); трудомісткість процесу підготовки (з урахуванням індивідуальних здібностей і особистісних якостей здобувача); форми і методи навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення виду самостійної роботи; місце і форма виконання самостійної роботи (наприклад, у бібліотеці, спеціалізованому навчальному кабінеті, комп'ютерному класі, вдома; письмово, усно тощо); форми і способи контролю виконання самостійної роботи здобувача; необхідний і достатній обсяг часу за диференційованими нормативами щодо кожного виду самостійної роботи.

Особливість самостійної роботи полягає в необхідності самостійного, творчого пошуку та аналізу інформації. Це дає змогу

розширити обсяг інформації з теми, отримати системне уявлення з конкретного питання.

До видів самостійної роботи віднесені підготовка презентації в рамках теми практичного заняття.

Результати, отримані здобувачами на практичних заняттях, враховують під час проведення підсумкового контролю з навчальної дисципліни. Формою такого контролю з навчальної дисципліни «Парламентаризм як політичний інститут» є екзамен. Результати екзамену оцінюють за чотирибальною шкалою – «відмінно», «добре», «задовільно» та «незадовільно».

Результати екзамену вносять до екзаменаційної відомості та залікової книжки здобувача.

Здобувача вважають допущеним до екзамену лише за умови виконання всіх видів робіт, передбачених планом навчальної дисципліни.

Екзамен проводять за білетами, які затверджує кафедра. Кожен екзаменаційний білет з навчальної дисципліни містить, як правило, три питання (або завдання) з різних тем навчальної програми.

Критерії оцінювання знань здобувачів:

Оцінка виставляється за національною чотирибальною шкалою: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно». При оцінці за основу слід брати повноту і правильність виконання завдань.

1. Оцінка «5» (відмінно) ставиться в тому разі, коли відповідь здобувача правильна, повна, послідовна, логічна; здобувач впевнено володіє фактичним матеріалом з усього курсу, вміє застосовувати його щодо конкретно поставлених завдань.

2. Оцінка «4» (добре) ставиться в тому разі, коли відповідь правильна, послідовна, логічна, але здобувач допускає у викладі окремі незначні пропуски фактичного матеріалу вміє застосувати його щодо конкретно поставлених завдань.

3. Оцінка «3» (задовільно) ставиться у тому разі, коли здобувач володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропус-

ки у відповіді, невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв'язки.

4. Оцінка «2» (незадовільно) ставиться в тому разі, коли здобувач виявляє незнання більшої частини фактичного матеріалу або здобувач відмовляється відповідати на поставлені питання.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

100-бальною шкалою	Шкала за ECTS	За національною шкалою	
		Екзамен	Залік
90–100	A	Відмінно	Зараховано
82–89	B	Добре	
74–81	C		
64–73	D	Задовільно	
60–63	E		
1–59	Fx	Незадовільно	не зараховано
1–34	F		

ІІІ. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

для спеціальності 052 «Політологія»

№ теми	НАЗВА ТЕМИ	Всього годин	Аудиторні заняття (в год.)		Самостійна робота (в год.)
			Лекції	Практ.	
1.	Вступ до курсу «Парламентаризм як політичний інститут»	8	2	2	4
2.	Історія виникнення парламентаризму	8	2	2	4
3.	Формування та розвиток класичних теорій парламентаризму	8	2	2	4
4.	Парламентаризм як атрибут сучасної представницької демократії	8	2	2	4
5.	Структура сучасних парламентів	9	2	2	5
6.	Становлення та особливості функціонування сучасного парламентаризму в Україні	9	2	2	5
7.	Політико-правовий статус народних депутатів України	8	2	2	4
8.	Лобізм в Україні	8	2	2	4
9.	Парламентська опозиція у демократичному суспільстві	8	2	2	4
10.	Парламент у зарубіжних країнах	8	2	2	4
11.	Міжнародний досвід розвитку парламентаризму	8	2	2	4
Всього		90	22	22	46
ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ – ЕКЗАМЕН					

IV. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Тема 1. Вступ до курсу «Парламентаризм як політичний інститут»

- *Сучасний парламентаризм, його значення і функції.*
- *Відповідальність уряду перед парламентом.*
- *Розвиток системи партій. Захист прав і свобод громадян.*
- *Обмежений парламентаризм.*
- *Основні типи парламентаризму: незавершений парламентаризм, парламентське правління, моністичний парламентаризм, дуалістичний парламентаризм, парламентський міністеріалізм.*

Парламентаризм визначається як система державного устрою, при якій парламент грає переважну роль не тільки як законодавчий орган, а й як орган верховного контролю над виконавчою владою. Представницька складова структурі державної влади сприймається як інституційна форма здійснення народної волі, тобто є громадською владою, з допомогою якої реалізується громадський інтерес як поєднання національного й громадського інтересів.

Основу парламентаризму складають: принцип розподілу влади; визнання головної ролі законодавчої влади; суверенітет народу; загальне виборче право; політичне панування найбільш популярних партій тощо.

Політична відповідальність уряду – парламент наділений владою над виконавчою владою, бо це є «представницьким» органом уряду. Парламент є єдиним інститутом уряду, який обирається безпосередньо людьми. Саме тому доктрина відповідального уряду тісно пов'язані з ідеєю представницької демократії. Виконавча влада несе відповідальність перед Парламентом, тому що парламент зрештою підзвітний електорату..

Партійна система – система відносин суперництва та співробітництва між політичними партіями у конкретному суспільстві. Партія має висловлювати потреби своєї групи виборців, тобто

представляє їх інтереси у парламенті. Так реалізується захист прав громадян.

Типи парламентаризму:

- незавершений – при якому парламент формує уряд, проте відсутня політична відповідальність уряду перед парламентом;
- парламентське правління характеризується верховенством парламенту, наявністю основних принципів парламентаризму: формування уряду, парламенту, відповідальність, а також фактичний перехід влади від глави держави до уряду;
- моністичний парламентаризм – побудовано на тих же принципах, що і парламентське правління, проте характеризується одним джерелом влади – парламентом. При такому типі глава держави фактично не володіє політичною владою;
- дуалістичний парламентаризм – побудовано на формальному бажанні законодавчої та виконавчої влад;
- раціоналізований – за яким парламент позбавлений таких повноважень як інвеститура;
- парламентський міністеріалізм – парламент відіграє 2-у роль відносно до уряду, адже останній формується за однопартійною основою і де-факто більшість в парламенті належить єдиній політ силі, лідером якої є глава уряду

Тема 2. Історія виникнення парламентаризму

- *Світовий парламентаризм як доктрина і політична практика: історико-правові аспекти виникнення і розвитку.*
- *Етапи розвитку парламентаризму в Україні.*
- *Основні підходи до визначення поняття парламентаризму.*
- *Функціональна характеристика парламенту. Загальне поняття парламентаризму. Ознаки та принципи парламентаризму.*

Вважається, що ідеї парламентаризму та представницької політики виникли ще в Античності. Тут прийнято виділяти Аристотеля і Платона, чії філософські трактати містять у собі ідеї демократичної більшості. Найпершим органом управління державою, який має чітко виражені законодавчі повноваження, можна назвати Народні збори Стародавньої Греції; Сенат у Стародавньому Римі, який став найвищим державним органом Республіки

Перший європейський парламент зібрався в 930 році в Ісландії, яка була датською колонією, і називався альтінг. Проте прийнято вважати, що батьківщина сучасного парламентаризму – це Англія.

Саме в Англії в 1215 була прийнята Велика хартія вільності, відповідно до якої влада короля була обмежена зборами найбільших землевласників – феодалів, представниками вищого духовенства та графств.

Слід підкреслити, що історично і політично склалися два види парламентаризму. Перший вид – коли виконавча влада належить монарху або президенту, які очолюють уряд і не несуть відповідальності перед парламентом. Друга, коли парламент формує уряд, який відповідальний перед парламентом, тобто виконавча влада є фактично виконавчим органом парламенту

Період із XVII до кінця XVIII століть характеризувався в історії кардинальними змінами в економіці та політиці і отримав назву «освіченого абсолютизму». Поштовхом у проведенні цих реформ стала французька революція XVIII ст. Цей період (XVIII – XIX століття) можна назвати «століттям парламентаризму». Парламент остаточно формується як державний інститут.

Становлення парламентаризму в Україні

Безпосереднім конституційним попередником Верховної Ради України була Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки. Верховна Рада УРСР обиралася громадянами республіки на основі загального, рівного та прямого права. Проте рівність голосування була дуже специфічною. Депутати вибиралися пропорційно з представництва жінок, робітників, безпартійних, науковців, учителів. Останні вибори до Верховної Ради УРСР за умов існування Радянського Союзу відбулися 1990 року.

Незалежна Україна постала 24 серпня 1991 року, коли Верховна Рада Української РСР 12-го скликання одностайно проголосувала за «Акт проголошення незалежності України». В 1994 році депутати Верховної Ради обиралися в одномандатних округах. У 1998 та 2002 роках у країні діяла змішана система парламентських виборів, згідно з якою 225 депутатів обиралися по округах, а 225 – від партій на пропорційній основі.

Формальні ознаки парламентаризму:

- Виконавча та законодавча влада має бути розділена. Це забезпечується реалізацією системи стримування та протидії;
- Парламент повинен мати реальний контроль над діями уряду. Функціонування та формування уряду залежить від дій парламенту;
- Депутати повинні мати привілеї, завдяки яким не залежати від виборців. Це забезпечується системами імунітету та ідемпотенту

Тема 3. Формування та розвиток класичних теорій парламентаризму

- *Концепція парламентського представництва*
- *Концепція утилітаризму*
- *Американські концепції парламентаризму: Дж. Медісон, Т. Джефферсон*
- *Основні ідеї парламентаризму в німецькій філософії: Кант і принцип народного суверенітету*
- *Основні ідеї парламентаризму в українській політичній думці*

Концепція парламентського представництва. Едмон Берк висунув концепцію парламентського представництва, згідно з якою вважав парламентське правління таким, що проводиться під керівництвом тісно згуртованої, але перейнятої громадянським духом меншості. Виступав за основні цінності Конституції: турботу про політичну наступність та природний розвиток, повагу до практичної традиції та конкретних прав замість абстрактної ідеї закону, умоглядних побудов та заснованих на них нововведеннях. Берк вважав, що суспільство має прийняти за належне існування ієрархічної системи серед людей, що через недосконалість будь-яких людських хитрощів штучний перерозподіл власності може обернутися для суспільства катастрофою.

Концепція утилітаризму. У цій теорії основний критерій справедливості та моральності – корисність, розуміння якої за-

позичене утилітаристами у Адама Сміта. Джон Стюарт Мілль є основним представником утилітаризму. Вивчаючи британську політику і закони, Мілль дійшов висновку, що найкращим урядом буде те, що дотримується принципу «максимум щастя для найбільшої кількості людей». Благо у масштабах всього суспільства визначається сукупним розрахунком індивідуальних страждань та задоволень. Ця процедура вимагає загального голосування (і загального виборчого права під час виборів законодавців), свободи самовираження.

Американські концепції парламентаризму. Томас Джефферсон відомий як основний автор «Декларації незалежності», яка багато в чому заклала ідейні основи американської державності та сучасної концепції прав особистості, один із «батьків-засновників» та третій президент США. Суверенітет народу, на його думку, має знаходити вираження та здійснення у політичному управлінні. У реальному управлінні лише на рівні держави провідну роль грають певні органи влади. Джефферсон вважав що будь-яка влада може бути узурпована, на опір цього повинен здійснюватися принцип поділу влади, контроль за владними представниками, і при неефективності заходів народ має право на повстання. Джефферсон, а також Дж. Медісон утверджували ідею про те, що представницька демократія має переваги над безпосередньою демократією.

Німецька філософія. Центральним інститутом суспільного права, за І. Кантом, є прерогатива народу вимагати своєї участі у встановленні правопорядку шляхом ухвалення конституції, що виражає його волю. Це положення включає думку про те, що кожен індивід сам знає, яким би мали бути акції влади у його справі, і здатний самостійно визначити їх необхідний зміст. Верховенство народу, що проголошується І. Кантом зумовлює свободу, рівність і незалежність всіх громадян у державі – організації сукупної множини осіб, пов'язаних правовими законами. Висунувши принцип суверенітету народу, І. Кант не думає про справді широку, неврізану демократію. На підтвердження цього пропонується поділити всіх громадян на активних та пасивних.

Основні ідеї парламентаризму в український політичний думці. Еволюція українського парламентаризму має тривалу історію: від стародавнього віча до козацьких рад, від конституції Пилипа Орлика до Центральної Ради й, нарешті, до сучасного українського парламентаризму. Найбільш значущі ідеї щодо формування української демократії та парламенту містяться в роботах Драгоманова, М. Кістяковського, М. Туган-Барановського, М. Грушевського. Перші спроби сформувати вищий орган законодавчої влади пов'язані з визвольними війнами 1917–1920 років. Центральна Рада і Генеральний Секретаріат, Трудовий конгрес періоду Директорії, Українська Національна Рада ЗУНР.

Тема 4. Парламентаризм як атрибут сучасної представницької демократії

- *Парламентське представництво та його різновиди в конституційній практиці*
- *«Реальне представництво»*
- *Система стримувань та противаг: американський та європейський досвід.*

Парламентське представництво та його різновиди в конституційній практиці. Підхід депутати – «слуги виборців» найбільш рельєфно втілений у концепції «імперативного мандату». Проте практика показує, що абсолютизація цього підходу за умов демократії входить у протиріччя з ефективністю роботи законодавчого органу. Депутати повинні користуватися певною свободою дій, зокрема для ухвалення непопулярних, але необхідних та необхідних законів.

Другий підхід до реалізації представницької функції розглядає депутатів як опікунів всього народу. Один із його прихильників, відомий мислитель і законодавець Едмунд Берк, ще в 1774 році, виступаючи перед своїми виборцями в Брістолі, міркував про те, чиї інтереси передусім мають відстоювати парламентарі. Представник має жити у найтіснішому союзі, найближчому спілкуванні та безпосередньому зв'язку з виборцями.

Третій підхід до реалізації представницької функції репрезентує депутатів як «провідників волі партій», які розглядають механізм представництва у контексті реалізації програмних засад та установок партій.

Відзначимо, що відмінності у підходах до реалізації представницької функції залежать багато в чому від типу виборчої системи.

Реальне представництво. Рідкісний спосіб формування парламентів. У такому разі до парламенту обираються представники від професійних груп, соціальних страт, територій.

Система стримувань і противаг. Це здійснення державної влади на основі раціонального розподілу праці у межах державного механізму як цілісної системи органів, які перебувають у визначеному співвідношенні та є організаційно відокремлені, а також чіткого розподілу функцій між ними, забезпечення їх юридичної самостійності, ділової взаємодії та взаємостимування.

В США. На федеральному рівні три гілки влади США представлені конгресом, президентом і верховним судом.

США є президентською республікою, і основні особливості їх державного устрою такі: Поєднання повноважень глави держави та глави уряду в одній вищій посадовій особі – президенті; позапарламентський метод обрання президента та формування уряду; відсутність у президента права розпускати вищий законодавчий орган, а конгрес – приймати вотум недовіри уряду; заборона членам уряду бути депутатами конгресу та навпаки.

У Франції зміна різних моделей поділу влади, яка стала наслідком пошуку найбільш оптимальної, пристосованої до особливостей її політичної та соціально-економічної ситуації системи управління державою, завершилася формуванням специфічної сучасної французької моделі поділу влади, в якій домінує президентська та виконавча влада і яка в сучасних умовах встигла довести свою ефективність та стати еталоном для інших держав..

Тема 5. Структура сучасних парламентів

- *Специфіка двопалатних парламентів в унітарних державах: парламент як орган регіонального представництва*
- *Проблема рівності палат у законодавчій сфері в двопалатних парламентах.*
- *Порядок формування парламентів. Система парламентських виборів.*
- *Рівність палат. Конституційні підстави.*

Однопалатна структура парламенту. Однопалатний парламент або однопалатні законодавчі збори – законодавчий орган, що складається з однієї палати. Найчастіше країни, у яких функціонують однопалатні законодавчі органи, є невеликими однорідними унітарними державами, котрим потреба у верхній чи другій палаті відсутня.

Двопалатна структура парламенту. Закони спершу приймаються нижньою палатою, а потім надходять на схвалення верхньої. Члени верхньої палати зазвичай немає права вносити до законопроекту зміни, їх завдання – прийняти, чи відхилити його, а свої поправки і закони вони так само зобов'язані подавати спочатку до нижньої палати. Насправді це призводить до того, що вагомішою є нижня палата, оскільки у ній відбувається остаточне формування кожного законопроекту. Крім того, зазвичай саме перед нижньою палатою звітує національний уряд. У той же час, якщо президент або глава уряду має право розпустити парламент, воно, як правило, поширюється лише на нижню палату. Двопалатне представництво не передбачає неодмінно рівноправності обох палат.

Принцип рівності палат. У більшості країн законодавчо влада більшою мірою походить від нижньої палати. Зовсім небагато держав у світі мають фактично рівні за своїми функціями палати парламенту.

Порядок формування парламентів. Демократичний лад будь-якої держави схиляється до системи парламентських виборів на засадах загального виборчого права. В унітарних державах вибори до верхньої палати проводяться за виборчими округами в за-

лежності від чисельності населення. Одним із розповсюджених способів формування верхніх палат залишаються непрямі або багатоступінчасті вибори. Найбільш типові приклади виявляє державна практика Франції, Нідерландів, Австрії, Словенії, Норвегії.

Тема 6. Становлення та особливості функціонування сучасного парламентаризму в Україні

- *Становлення парламентаризму на сучасних українських територіях (віче доби Київської Русі, Козацька Генеральна Рада).*
- *Формування парламентаризму в добу українських визвольних змагань 1917–1920 рр.*
- *Верховна Рада УРСР як парламент радянського типу. Однопартійність як ключова характеристика політичної системи СРСР.*
- *Перебудова і зміни в політичній системі. Здобуття незалежності і реформування політичної системи*

Історичні витоки парламентаризму в Україні. При князях Давньої Русі, вищим законодавчим органом і вищим органом управління країною була вища рада при государеві – Боярська дума. Першою спробою ввести представницькі засади в систему органів державного управління варто вважати появу в середині XVI ст. Земських соборів. У XVI ст. Вишневецький заснував Запорізьку Січ, що складалася з козаків, які обирали гетьмана, осавулів, суддю та писарів.

Формування парламентаризму в добу українських визвольних змагань. Українська Центральна Рада (УЦР) – своєрідний прото-парламент, первісно створена як громадсько-політичне об'єднання, яке з часом трансформувалось у представницький орган. Центральна Рада утвердила Генеральний Секретаріат і виконавчий орган державної влади, в структуру якого входило вісім міністерств. Але з ряду об'єктивних причин Центральна Рада не змогла ні закріпити, ні відстояти свої позиції.

Верховна Рада УРСР. Радянський парламентаризм в Україні носив умовний характер. Він камуфлював реальну владу Комуніс-

тичної партії. Єдиною ознакою, що єднала практику системи Рад і справжній парламентаризм була їхня виборність. Однак і вона носила деформований характер. Верховна Рада УРСР функціонувала лише формально, як другорядний квазідержавний компартійний інститут. Вона не була органом, що діяв постійно. Діяльність Верховної Ради та її внутрішня організація засвідчували декоративний характер Рад. Верховна Рада не була ні самостійною, ні професійною, ні багатопартійною.

Реформування політичної системи. На момент підготовки і прийняття нової Конституції України виникла необхідність запровадження поста Президента з метою зміцнення влади, яка була дезорганізована після розпаду СРСР. Але його влада залежить від дій парламенту. Верховна Рада складається з однієї палати. Це єдиний орган законодавчої влади в Україні. Основними організаційно-правовими формами роботи Верховної Ради України є її сесії і засідання. Склад – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на чотири роки.

Тема 7. Політико-правовий статус народних депутатів України

- *Депутатський імунітет: поняття і зміст*
- *Депутатський індемнітет: поняття і зміст*
- *Привілеї депутатів за конституційним правом зарубіжних держав.*
- *Привілеї депутатів за конституційним правом України.*
- *Інститути депутатського імунітету та індемнітету в рішеннях КСУ*
- *Депутатська етика і засоби її забезпечення. «Загальні етичні принципи для членів парламенту».*

Депутат – це виборна особа до представницького органу влади, яка є повноважним представником і виражає волю виборців.

Статус народного депутата України – це правове положення представника українського народу, яке закріплює його права та

обов'язки, форми і методи діяльності у вищому представницькому органі держави, а також у відповідному виборчому окрузі.

Парламентські привілеї. Під парламентським привілеєм розуміють ті права, якими наділена палата загалом та її члени. Право встановлювати привілеї належить виключно їй самій, і лише вона сама є суддею у питаннях своїх привілеїв. Найбільш поширеним привілеєм є свобода слова – неможливість порушення справи за промову, сказану в парламенті.

Народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність. Суть цього інституту полягає в тому, що народний депутат України на період виконання своїх повноважень користується імунітетом від юрисдикції.

Народний депутат України не несе юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.

У більшості країн поняття парламентських привілеїв трактується звужено, в багатьох державах на сьогодні воно включає лише депутатський імунітет та індемнітет. В більшості постсоціалістичних країн поняттям парламентських привілеїв охоплюється також матеріально-фінансове забезпечення діяльності депутата.

Тема 8. Лобізм в Україні

- *Значення лобізму для законодавчої влади?*
- *Закріплення поняття та рамки законного лобіювання Конституцією України.*
- *Приклади найбільш повного контролю за лобіюванням політичних інтересів у світовій практиці*
- *Різниця між прямим та непрямим лобіюванням.*

Лобі – це представники відповідних прошарків суспільства, що діють в кулуарах законодавчих органів, справляючи прямий тиск на законодавців і урядовців з метою прийняття чи відхилення тих або інших законів, рішень тощо.

Лобізм – це система впливу на членів законодавчих органів (органів управління) з метою ухвалення або не-ухвалення того чи іншого законопроекту (рішення).

Лобіювання – це міжнародний феномен у світовій практиці парламентаризму. Наприклад, у США існує 12.000 офіційно зареєстрованих лобістів, але насправді їх набагато більше. В Японії фермери лобіюють державну владу через Центральну спілку сільськогосподарських кооперативів. У Великій Британії дуже широко розвинуте лобіювання серед професійних робітників і службовців. Так, Британська медична асоціація вже давно лобіює уряд і парламент з метою поліпшити умови праці.

У своїй діяльності лобісти використовують різні прийоми та способи впливу як на національному так і на Місцевому рівнях. В практиці лобіювання розрізняють два основних способи – прямий (лобісти безпосередньо впливають на парламентарів) і непрямий спосіб (вплив на парламентарів за допомогою третьої сторони).

Світова практика показує, що представники влади при спілкуванні з лобістами повинні діяти так, щоб їхня поведінка не вважалася не тільки протиправною, але й нетактовною, бо в гіршому випадку це може призвести навіть до втрати мандату або посади урядовця. Особливою зоною ризику є прийняття від лобістів подарунків та коштів при проведенні виборчої кампанії, що може призвести також до негативних наслідків.

Процедура лобіювання охороняється конституціями багатьох країн, у тому числі і деякими нормами Конституції України. На жаль Конституція України прямо не регулює лобістську діяльність

Тема 9. Парламентська опозиція у демократичному суспільстві

- *Проблематичність конституційного визначення коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.*
- *Правовий статус парламентської опозиції у зарубіжних країнах.*
- *Механізми, які використовуються для забезпечення прав парламентської опозиції у зарубіжних країнах.*
- *Зміст принципу пропорційності при забезпеченні прав парламентської опозиції.*
- *Специфіка законодавчого закріплення правового статусу парламентської опозиції на сучасному етапі.*

Парламентські фракції (групи, клуби) – це угруповання політичної партії в парламенті. Утворюються вони, за загальним правилом, із числа депутатів вищого представницького органу, які належать до тієї чи іншої партії, або дотримуються одних і тих же поглядів.

Парламентська більшість – це політичне утворення, що складається з парламентських фракцій чи окремих (позафракційних) членів парламенту, які разом складають звичайну більшість в парламенті.

Коаліційна угода – домовленість між двома чи більше партіями у багатопартійній парламентській системі, що фіксує їх спільні політичні позиції з метою формування коаліційного уряду і довгострокового співробітництва у парламенті.

Парламентська опозиція – це парламентська фракція представленої у парламенті політичної партії або коаліція партій, які не згодні з політичним курсом виконавчої влади бо голови держави й виступають проти діяльності уряду чи голови держави з принципових питань державної політики. Її діяльність, спрямована на контролювання функціонування уряду (глави держави) та завоювання у майбутньому влади.

У парламенті, який формується в результаті вільних, конкурентних виборів, опозиція в тій чи іншій формі є завжди. Однак вона не завжди належним чином оцінюється на правовому рівні, і у зв'язку з цим її діяльність не завжди відображається в законодавчих актах або часто регламентах. Опозиція є відображенням суспільного плюралізму, факту, що підтверджує різні соціополітичні поділи. Оскільки суспільства є політично різномірними, їхні представники також різномірні, і дана різномірність повинна враховуватися в політичній практиці держави.

Функцію критики уряду сьогодні було доповнено іншими функціями опозиції. До них належать: 1) функція забезпечення прозорості дій парламенту; 2) контролююча функція; 3) функція забезпечення програмної альтернативи.

Опозицію інституалізовано не в усіх державах. Прикладом широкотого регламентування прав опозиції може бути досвід Франції.

Повна інституалізація опозиції лише на рівні конституції міститься у конституціях Мальти, Португалії, Бутану.

Тема 10. Парламент у зарубіжних країнах

- *Класифікація парламентів зарубіжних країн.*
- *Структура парламенту і порядок формування його палат.*
- *Повноваження парламенту зарубіжних країн*
- *Законодавчий процес у парламентах зарубіжних країн*
- *Відповідальність парламентів і депутатів у зарубіжних країнах*

Найчастіше парламенти класифікують за структурою. За своєю структурою вищі представницькі органи є одно- та двопалатними (бікамеральними). Двопалатна структура парламенту властива як унітарним, так і федеративним державам, проте принципи формування верхньої палати федеративної країни відмінні.

Порядок формування. Верхня палата формується по-різному. Сенати у Польщі, Румунії, США, Бразилії, Японії обираються прямими виборами. Сенат Польщі (100 осіб) обирається по воєводствах (кожне із 47 воєводств обирає по два, а два найбільших – по три сенатори); Сенат США обирається безпосередньо населенням штату – від кожного штату по два сенатори.

Термін повноважень однопалатного парламенту складає 4 або 5 років. В окремих країнах з двопалатною структурою парламенту (Італія, Іспанія, Польща) термін повноважень палат збігається. Іноді строк функціонування нижньої та верхньої палат парламенту різний.

Головний елемент структури парламенту або його окремої палати – комітети і комісії.

Обсяг повноважень парламенту залежить від ряду чинників: форми правління, форми політико-територіального устрою, розстановки політичних сил, що склались у період прийняття конституції, традицій. Важливе місце у діяльності парламенту посідає прийняття закону про бюджет. Парламенти Угорщини, Греції, Словаччини, Чехії обирають президента, формують уряд, органи конституційного контролю й нагляду, Верховний Суд. Їм належать повноваження у сфері оборони країни та зовнішньої політики. Вони здійснюють контроль за діяльністю уряду. У президентських республіках, де уряд формується президентом і не відпові-

дає перед парламентом, контрольні повноваження останнього не настільки значні, як у парламентарних республіках.

Основною формою відповідальності парламентів є їх дострокові або надзвичайні розпуски. Розпуск парламенту знайшов визнання у сучасних конституціях. За умов двопалатного парламенту, як правило, передбачено розпуск лише нижньої палати. В Австрії, Ізраїлі, Киргизстані, Литві, Польщі, Туркменістані, Угорщині, Хорватії і Чорногорії, крім дострокового припинення повноважень парламенту (нижньої палати), припускається і саморозпуск, а в Македонії і Таджикистані – лише саморозпуск парламенту. Саморозпуск є наслідком волевиявлення не глави держави, а самого парламенту

Тема 11. Міжнародний досвід розвитку парламентаризму

- *Становлення європейського парламентаризму як ключового політичного інституту*
- *Необхідні ознаки ефективного парламенту*
- *Міжнародний досвід відносин між урядом та парламентом. Існуючі моделі.*
- *Криза законодавчої влади. Причини розширення виконавчої влади у парламентах сучасних демократій.*

Міжнародний досвід парламентаризму показує важливі умови існування парламенту:

1. Рівність шансів політичних партій. Ця рівність шансів спирається на гарантію плюралізму, на право мати іншу думку, зрештою – на вільний мандат депутата. Опозиція повинна мати можливість висловлювати свою думку і діяти відповідно до неї.

2. Прихід до влади абсолютно не означає свободу необмеженої реалізації власних позицій. Від цього захищає право.

3. Третьою умовою парламентаризму є реалізація двох названих вище принципів – рівності шансів, тобто свободи опозиції та наявності довіри – «trust» – у поведінці політиків і парламентарів

Співвідношення уряду та парламенту. Три моделі:

1. У парламентських республіках і монархіях вищий законодавчий орган бере активну участь у формуванні уряду, при цьому основою є співвідношення політичних сил у країні, яке знаходить своє ставлення допартійного складу парламенту. Таким чином, за парламентської системи правління доля уряду багато в чому залежить від парламентської більшості, хоча і парламент піддається ефективному впливу з боку уряду.

2. У президентських республіках, котрим характерна жорстка система поділу влади, законодавча і виконавча влада безпосередньо залежить від друг друга. Президент як голова виконавчої одноосібно призначає та відправляє у відставку уряд.

3. Третя модель визначається як президентсько-парламентська або парламентсько-президентська. Парламент і президент як представник виконавчої влади отримують легітимацію шляхом виборів незалежно одне від одного, але при цьому така конструкція несе в собі помилку, оскільки можливість президента втручатися в повноваження парламенту, більше того – його право розпустити парламент не забезпечує збалансованість влади.

При всій різниці між системами парламентів в них можна побачити схожі тенденції розвитку. Сучасна держава, інтернаціоналізація, європеїзація, кризи та війни зміцнюють, хоч і різною мірою, виконавчу владу. Процеси ухвалення рішень страждають через відсутність непрозорості та – в Німеччині ще більше, ніж у США – через недостатнє розуміння відповідальності. Зрештою, з обох боків Атлантичного океану відбувається все більша орієнтація на короткострокові інтереси та економічні очікування, а не на довгострокову перспективу.

V. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Вступ до курсу «Парламентаризм як політичний інститут»

1. Сучасний парламентаризм, його значення і функції.
2. В чому полягає відповідальність уряду перед парламентом.
3. Розвиток системи партій. Захист прав і свобод громадян.
4. Чим характеризується обмежений парламентаризм.
5. Основні типи парламентаризму: незавершений парламентаризм, парламентське правління, моністичний парламентаризм, дуалістичний парламентаризм, парламентський міністеріалізм.

Література до теми: 3, 5, 9, 13, 14, 15, 16

Тема 2. Історія виникнення парламентаризму

1. Світовий парламентаризм як доктрина і політична практика: історико-правові аспекти виникнення і розвитку.
2. Етапи розвитку парламентаризму в Україні.
3. Основні сучасні погляди на визначення поняття парламентаризму.
4. Функціональна характеристика парламенту. Загальне поняття парламентаризму. Ознаки та принципи парламентаризму.

Література до теми: 4, 5, 6, 9, 11, 13, 14, 16, 19

Тема 3. Формування та розвиток класичних теорій парламентаризму

1. В чому полягає концепція парламентського представництва.
2. Концепція утилітаризму.
3. Основні американські концепції парламентаризму: Дж. Медісон, Т. Джефферсон

4. Ідеї парламентаризму в німецькій філософії: Кант і принцип народного суверенітету
5. Основні ідеї парламентаризму в український політичний думці

Література до теми: 3, 5, 6, 13, 14, 16, 17

Тема 4. Парламентаризм як атрибут сучасної представницької демократії

1. Парламентське представництво та його різновидів конституційній практиці
2. В чому сутність «реального представництва»
3. Американський та європейський досвід реалізації системи стримувань та противаг:

Література до теми: 1, 2, 3, 5, 9, 14, 16, 21

Тема 5. Структура сучасних парламентів

1. Специфіка двопалатних парламентів в унітарних державах: парламент як орган регіонального представництва
2. Проблема рівності палат у законодавчій сфері в двопалатних парламентах.
3. Порядок формування парламентів. Система парламентських виборів.
4. Конституційні підстави для рівності палат.

Література до теми: 2, 4, 5, 6, 9, 10, 13, 16, 18

Тема 6. Становлення та особливості функціонування сучасного парламентаризму в Україні

1. Розвиток парламентаризму на територіях які належать сучасній Україні (віче доби Київської Русі, Козацька Генеральна Рада).
2. Формування парламентаризму в період української Революції 1917–1920 рр.
3. Верховна Рада УРСР як парламент радянського типу. Однопартійність як ключова характеристика політичної системи СРСР.

4. Здобуття незалежності і реформування політичної системи. Становлення сучасного українського парламенту.

Література до теми: 1, 2, 5, 6, 7, 10, 12, 16, 17

Тема 7. Політико-правовий статус народних депутатів України

1. Поняття і зміст депутатського імунітету
2. Поняття і зміст депутатського індемнітету
3. Наявність привілеїв депутатів згідно конституційного права в інших державах.
4. Наявність привілеїв депутатів згідно конституційного права в Україні.
5. Інститути депутатського імунітету та індемнітету в рішеннях КСУ
6. Депутатська етика і засоби її реалізації. «Загальні етичні принципи для членів парламенту».

Література до теми: 1, 2, 5, 6, 12, 16, 22

Тема 8. Лобізм в Україні

1. Лобізм і лобістські відносини: теоретико-конституційна характеристика. Поняття лобізму (лобістської діяльності, лобіювання). Структура лобістських відносин. Види, форми і методи лобізму.
2. Лобістські відносини в органах державної влади України: проблеми конституційно-правового регулювання.
3. Основи правового регулювання лобістської діяльності в інших країнах
4. Лобістські можливості у Верховній Раді України.
5. Конституційно-правові основи лобізму в Україні. Законодавчі ініціативи й механізми узгодження інтересів. Концепція закону про регулювання лобістської діяльності.

Література до теми: 1, 2, 6, 7, 10, 12, 16, 17, 19

Тема 9. Парламентська опозиція у демократичному суспільстві

1. Конституційно-правовий зміст понять «парламентська більшість» і «парламентська опозиція».
2. Конституційний статус коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України. Сутність коаліційної угоди.
3. Правовий статус парламентської опозиції у інших країнах (Великобританія, ФРН, Франція, Італія, Іспанія, Португалія)
4. Становлення та перспективи правового регулювання статусу парламентської опозиції в Україні

Література до теми: 2, 3, 5, 6, 9, 10, 13, 16, 18, 19

Тема 10. Парламент у зарубіжних країнах

1. Парламенти в країнах світу: класифікація
2. Порядок формування палат і структура парламенту
3. Повноваження парламенту в країнах світу.
4. Сутність законодавчого процесу у парламентах країн світу.
5. Відповідальність парламентів і депутатів у країнах світу

Література до теми: 3, 4, 9, 11, 13, 14, 16, 18, 19, 20

Тема 11. Міжнародний досвід розвитку парламентаризму

1. Становлення європейського парламентаризму як ключового політичного інституту
2. Ознаки які притаманні ефективному парламентаризму
3. Міжнародний досвід відносин між урядом та парламентом. Існуючі моделі.
4. Криза законодавчої влади. Причини розширення виконавчої влади у парламентах сучасних демократій.

Література до теми: 3, 4, 9, 11, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 21

VI. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Вступ до курсу «Парламентаризм як політичний інститут»

1. У чому полягає функція сучасного парламентаризму?
2. Як відбувається покладання відповідальності уряду перед парламентом?
3. Як у Конституціях різних держав закріплено необхідність захищати правничий та свободи людини?
4. Наведіть приклади існування обмеженого парламентаризму. Чи буває за демократій обмежений парламентаризм?

Тема 2. Історія виникнення парламентаризму

1. Які історичні чинники мали вплив на формування парламентаризму в європейських країнах?
2. Які суспільно-політичні й економічні трансформації зумовили зміни в зарубіжних концепціях парламентаризму?
3. Поясніть смисл вислову «парламентська виконавча влада».
4. Як Ви розумієте поняття «криза парламентаризму»?
5. Які політичні події призвели до згорання парламентаризму в I-й пол. XX ст. (Італія, Іспанія, Німеччина, Португалія)?

Тема 3. II Формування та розвиток класичних теорій парламентаризму

1. Які зміни конституційної практики знайшли відображення в сучасних зарубіжних концепціях парламентаризму?
2. В чому полягає зв'язок між парламентаризмом і формою державного правління.
3. Які суспільно-політичні, культурні, економічні чинники мають суттєвий вплив на функціонування парламентаризму як характеристики державного режиму

Тема 4. Парламентаризм як атрибут сучасної представницької демократії

1. Які різновиди парламентського представництва відомі сучасній конституційній практиці?
2. В чому полягають особливості народного представництва?
3. Що таке куріальне (реальне, копоративне) представництво?
4. Як розрізняються верхні палати сучасного парламенту залежно від обсягу повноважень?

Тема 5. Структура сучасних парламентів

1. Наведіть основні типи структур парламентів у сучасності.
2. У чому специфіка двопалатних парламентів у федеративних державах? Як формуються палати?
3. Прямі та непрямі вибори до парламенту. недоліки та переваги
4. Вестмінстерська парламентська система: переваги та недоліки
5. Американська (конгресійна) модель. Змішана модель (Німеччина, Франція та ін.).

Тема 6. Становлення та особливості функціонування сучасного парламентаризму в Україні

1. У чому полягали прогресивні засади суспільних відносин у період козацько-гетьманської доби
2. Чи можна вважати міські вічові збори першим досвідом станового представництва? Обґрунтуйте відповідь.
3. Чи можна вважати центральну раду повноцінним парламентом?
4. У чому особливості побудови сучасного українського парламенту?

Тема 7. Політико-правовий статус народних депутатів України

1. Яке обґрунтування має інститут депутатської недоторканості в зарубіжній доктрині конституціоналізму?

2. Як співвідносяться поняття депутатський імунітет та індемнітет?

3. Як пов'язані інститут депутатської недоторканності із типом представницького мандата?

4. Як пов'язані депутатський мандат і відповідальність?

5. Якими засобами забезпечується відповідальність депутатів в умовах дії індемнітету та імунітету?

Тема 8. Лобізм в Україні

1. Яке значення є лобізмом для законодавчої влади?

2. Як Конституція України закріплює поняття та рамки законного лобіювання?

3. Наведіть приклади найбільш повного контролю за лобіюванням політичних інтересів у світовій практиці

4. У чому різниця між прямим та непрямим лобіюванням?

Тема 9. Парламентська опозиція у демократичному суспільстві

1. В чому полягає проблематичність конституційного визначення коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України?

2. Які спільні риси характеризують правовий статус парламентської опозиції у зарубіжних країнах?

3. Які механізми використовуються для забезпечення прав парламентської опозиції у зарубіжних країнах?

4. В чому полягає зміст принципу пропорційності при забезпеченні прав парламентської опозиції?

5. В чому полягає специфіка законодавчого закріплення правового статусу парламентської опозиції на сучасному етапі.

Тема 10. Парламент у зарубіжних країнах

1. Визначте етапи формування інституту парламентаризму.

2. Яка країна вважається батьківщиною найдавнішого парламенту?

3. Дайте узагальнене визначення парламенту.

4. Які спеціальні права мають депутати?

5. В яких країнах існує сувора парламентська дисципліна?

Тема 11. Міжнародний досвід розвитку парламентаризму

1. У які періоди історії зароджуються парламенти? Які загальні плюси та мінуси парламентської моделі побудови держави?
2. У чому позитивні та негативні якості президентської моделі побудови держави?
3. Як міжнародний досвід розвитку парламенту може допомогти розвитку парламентаризму в Україні?

VII. ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Ідеї парламентаризму в історії конституційно-правової думки України
2. Еволюція представницьких інститутів в конституційному праві європейських країн (Новий час)
3. Історичні причини поразки парламентаризму (на прикладі Веймарської республіки).
4. Концепція представницького правління в зарубіжному конституціоналізмі.
5. Етапи становлення парламентаризму в сучасній Україні (1990–2022 рр.).
6. Сучасні концепції парламентаризму в науці конституційного права.
7. Реальне (групове) парламентське представництво в державах ЄС.
8. Двопалатні парламенти в унітарних державах ЄС.
9. Двопалатна організація парламенту у конституційних проектах незалежній Україні
10. Виборчі системи як конституційно-правові механізми забезпечення народного представництва у парламенті.
11. Організація законотворчого процесу в двопалатному парламенті (наприкладі Польщі).
12. Організація законотворчого процесу в двопалатному парламенті (наприкладі Франції)
13. Походження та сутність політичних партій.
14. Етапи формування партійної системи в Україні
15. Фінансування політичних партій в зарубіжних країнах (Західна Європа)
16. Фінансування політичних партій в зарубіжних країнах (Центральна та Східна Європа)
17. Державно-правові механізми забезпечення прозорості фінансування політичних партій та виборчих кампаній.
18. Проблема міжфракційних переходів та конституційно-правові засоби її вирішення в Україні

19. Конституційно-правовий інститут імперативного мандату та проблеми його реалізації в зарубіжних країнах.
20. Конституційно-правовий статус депутатських фракцій і груп у Верховній Раді України.
21. «Парадокс парламентського представництва» як конституційно-правова проблема демократичної держави
22. Питання представницького мандату народного депутата України в рішеннях КСУ
23. Правовий статус парламентської опозиції у Великобританії.
24. Правовий статус парламентської опозиції у Франції.
25. Позитиви і недоліки законопроектів про правовий статус парламентської опозиції.
26. Напрямки вдосконалення правового регулювання статусу парламентської опозиції в Україні.
27. Проблеми реалізації конституційного статусу коаліції депутатських фракцій в Україні.
28. Конституційно-правова природа коаліційної угоди.

VIII. ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ З КУРСУ

1. Сутність та зміст поняття «парламентаризм».
2. Етапи виникнення та розвитку парламенту.
3. Періодизація світового парламентаризму.
4. Типи парламентаризму: незавершений парламентаризм, парламентське правління, моністичний парламентаризм, раціоналізований парламентаризм, парламентський міністеріалізм.
5. Основні британські концепції парламентаризму: Локк, Берк, Міль, Дайсі.
6. Основні американські концепції парламентаризму: Медисон, Джефферсона, Гамільтон.
7. Основні ідеї парламентаризму в німецькій класичній філософії: Кант, Гегель.
8. Основні сучасні теорії парламентаризму.
9. Сучасний парламентаризм, його значення та функції.
10. Керівні органи парламенту: різновиди, способи формування, функції та роль в роботі держави.
11. Двопалатна структура парламенту: сутність, різновиди (парламент як орган регіонального представництва, «одно- двопалатна система»).
12. Структури сучасних парламентів: в чому різниця між типами парламентів.
13. Які основні повноваження верхньої палати парламенту.
14. В чому особливість функціонування однопалатних парламентів.
15. Повноваження нижньої палати парламенту в двопалатних парламентах унітарних держав.
16. Повноваження нижньої палати парламенту в двопалатних парламентах федеративних держав.
17. Принципи організації сучасних парламентів: основні риси.
18. Опис сучасних парламентів з кількісної сторони.

19. Порядок формування парламентів. Чи є залежність складу парламенту від типу виборчої системи.
20. Мажоритарна виборча система, який в неї вплив на структуру парламенту.
21. Пропорційна виборча система, її роль у структуруванні парламенту.
22. Змішана виборча система і питання структуризації парламенту.
23. Поняття «обмежувальний пункт», як він впливає на структурування парламенту.
24. Опишіть порядок формування верхньої палати парламенту.
25. Двопалатні парламенти з нерівноправними палатами (Великобританія, Японія, Індія).
26. Специфічні риси двопалатної структури парламенту ФРН.
27. Парламенти з абсолютно необмеженою компетенцією (Великобританія, Нова Зеландія).
28. Парламенти з абсолютно обмеженою компетенцією (США, Франція).
29. Парламенти з відносно обмеженою компетенцією (Індія, ФРН, Малайзія).
30. Проблема двопалатності парламенту в унітарних державах.
31. Прямі та багатоступінчасті вибори депутатів, призначення членів парламенту, мандат «за посадою».
32. Парламентські фракції (клуби, групи): підстави для формування, роль у роботі парламенту.
33. Постійні комітети (комісії) парламенту.
34. Особливості політичної структуризації парламентів США та Великобританії.
35. В чому відмінність чергових та позачергових сесій парламентів.
36. З чого складається допоміжний апарат парламенту.
37. Які функції є у парламентських слідчих комісій.
38. В чому сутність законодавчої функції парламентів.

39. Поняття «законодавчий процес».
40. Основні етапи законотворення.
41. Поняття «законодавча ініціатива», суб'єкти законодавчої ініціативи.
42. Поняття «проста парламентська більшість», «конституційна більшість», «абсолютна конституційна більшість».
43. Поняття «механізм стримувань і противаг».
44. Установча функція парламенту, дайте визначення поняттю.
45. Процедура обрання глави держави парламентом.
46. Участь парламенту у формуванні уряду.
47. Позапарламентський спосіб формування уряду: сутність і приклади.
48. Участь парламентів у формуванні органів державної влади або призначенні посадових осіб.
49. Повноваження парламенту у сфері зовнішньої політики.
50. Діяльність парламентів в економічній сфері.
51. Квасисудові функції парламентів (імпідмент, амністія).
52. Контрольна функція парламенту: поняття.
53. Об'єкти парламентського контролю.
54. Контрольні органи парламенту.
55. Форми парламентського контролю.
56. Виконавча влада як об'єкт парламентського контролю.
57. Інтерпеляція і депутатський запит.
58. Питання про довіру уряду та звіти уряду.
59. Поняття «політична відповідальність уряду».
60. Послання глав держав і тронні промови.
61. Парламентські слухання: умови за яких вони впроваджуються.
62. Процедура розпуску парламенту: світова практика.
63. Процес становлення парламентаризму в Україні: основні етапи.
64. Процедура формування парламенту України.
65. Конституційно-правовий статус Верховної Ради України.
66. Парламент України в системі вищих органів державної влади.

67. Керівні органи українського парламенту.
68. Структура Верховної Ради України.
69. Повноваження парламенту України.
70. Проблема політичної відповідальності парламенту в Україні.
71. Правовий статус депутата.
72. Депутатський імунітет та індемнітет.
73. Процедура проходження законопроекту в парламенті України.
74. Президентське право вето та процедура його подолання в Україні.
75. Підстави та процедура розпуску парламенту в Україні.
76. Парламентські фракції та групи в парламенті України.
77. Поняття «політичне лобіювання».
78. Політичне лобіювання в українському парламенті.
79. Проблема утвердження парламентаризму в постсоціалістичних країнах.
80. Внутрішня організація парламентів: поняття, офіційна і партійна частини парламенту.
81. Моделі парламентського контролю.
82. Проблема парламентаризму у президентських республіках.
83. Поняття «криза парламентаризму», її сутність.
84. Взаємовідносини парламенту і уряду в парламентних монархіях (Великобританія, Японія).
85. Взаємовідносини парламенту та урядів у парламентських республіках (Італія, ФРН, Індія).
86. Взаємодія парламенту і президента.
87. Взаємовідносини парламенту та уряду в президентських республіках (США).
88. Парламент Великобританії.
89. Парламент США.
90. Особливості італійського парламенту.
91. Парламенти і політичні партії.
92. Правове регулювання депутатської недоторканності.

93. Парламентський комітет, його місце і роль упарламентській діяльності.
94. Форми і методи лобізму в парламенті.
95. Форми і методи міжпарламентської співпраці.
96. Поняття парламентської культури, шляхи її підвищення.
97. Компетенція законодавчих (представницьких) органів державної влади у федеральній державі.
98. Ратифікація міжнародних договорів парламентом: порівняльне дослідження.

ІХ. ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

1. Вкажіть повноваження глави держави у сфері законодавчої діяльності:

1. офіційні звернення до народу, парламенту;
2. повноваження щодо верховного представництва держави у відносинах із внутрідержавними інституціями та у відносинах з іншими державами,
3. право законодавчої ініціативи;
4. право скликати сесії парламенту;
5. право вето.

2. Вкажіть принципи представницького правління:

1. народ може здійснювати належну йому владу тільки через представницькі органи;
2. представницький характер можуть мати тільки виборні органи;
3. акт представницького органу має таку ж юридичну силу, як і акт суб'єкта, якого представляють;
4. представницький характер мають тільки органи законодавчої влади;
5. усі відповіді є вірними.

**3. Вкажіть узагальнену назву перелічених інституцій:
Національні збори, Народні збори, Державні збори,
Конгрес, Кортеси, Меджліс:**

1. глава держави;
2. парламент;
3. уряд;
4. орган виконавчої влади;
5. орган місцевого самоврядування.

4. Яка структура парламентів відома світовій практиці:

1. однопалатна
2. двопалатна

3. трьохпалатна
4. шестипалатна
5. усі відповіді є вірними

5. Вкажіть ознаки республіканської форми правління:

1. усі вищі органи державної влади є виборними;
2. вищі органи державної влади є періодично змінними;
3. державна влада є первинною;
4. вищі органи державної влади є виборними або сформовані виборними органами;
5. главою держави є особа, влада якої є первинною.

6. Вкажіть види депутатського мандату у зарубіжних державах:

1. вільний;
2. імперативний;
3. конституційний;
4. неконституційний;
5. консолідований.

7. Вкажіть відповідь, що відповідає вказаному визначенню: „вищий загальнонаціональний представницький орган держави, що є носієм верховної законодавчої влади»:

1. глава держави;
2. парламент;
- 3 уряд;
4. орган виконавчої влади;
5. законодавчий орган суб'єкта федерації.

8. Вкажіть конституційно-правові особливості сучасної парламентської монархічної форми правління:

1. відсутність Конституції;
2. реалізація главою держави в основному представницьких повноважень;
3. формування уряду на основі результатів парламентських виборів (виборів нижньої палати);

4. відсутність у глави держави права вето на закони або існування традиції його не застосовувати;
5. здійснення керівництва главою держави діяльністю уряду.

9. Вкажіть способи формування однопалатних парламентів:

1. прямі вибори;
2. зайняття місця у парламенті за посадою;
3. багатоступеневі вибори;
4. призначення частини складу парламенту главою держави;
5. усі відповіді є вірними.

10. Вкажіть ознаки президентської республіки як сучасної форми правління:

1. парламентський або позапарламентський спосіб обрання президента;
2. парламентський спосіб формування уряду;
3. поєднання у президента функцій глави держави і глави виконавчої влади;
4. наявність у президента права дострокового припинення повноважень парламенту (нижньої палати);
5. відсутність інституту контрасигнатури.

11. Вкажіть термін, що застосовується у зарубіжних державах для позначення різновиду уряду, усі члени якого є представниками однієї політичної партії:

1. службовий уряд;
2. уряд меншості;
3. коаліційний уряд;
4. авторитарний уряд;
5. однопартійний уряд.

12. Вкажіть відповіді, що характеризують зміст коаліційного уряду:

1. це сформована опозиційною політичною партією модель уряду, що перетвориться у діючий уряд в разі перемоги цієї партії на наступних парламентських виборах;

2. це уряд, сформований із представників кількох парламентських політичних партій – учасників коаліції;
3. це уряд, сформований у разі неможливості утворення парламентської коаліції політичною партією, що не має більшості місць у парламенті;
4. це уряд, сформований не із політиків – представників парламентських політичних партій, а з професійних управлінців, у разі неможливості утворення парламентської коаліції;
5. це уряд, що формується у кризові моменти існування держави та об'єднує представників усіх політичних партій, представлених у парламенті.

13. Вкажіть відповіді, що характеризують зміст інституту безпартійного Уряду:

1. це сформована опозиційною політичною партією модель уряду, що перетвориться у діючий уряд в разі перемоги цієї партії на наступних парламентських виборах;
2. це уряд, сформований із представників кількох парламентських політичних партій – учасників коаліції;
3. це уряд, сформований у разі неможливості утворення парламентської коаліції політичною партією, що не має більшості місць у парламенті;
4. це уряд, сформований не із політиків – представників парламентських політичних партій, а з професійних управлінців, у разі неможливості утворення парламентської коаліції;
5. це уряд, що формується у кризові моменти існування держави та об'єднує представників усіх політичних партій, представлених у парламенті.

14. Вкажіть способи формування верхніх палат двопалатних парламентів:

1. прямі вибори,
2. призначення на посади главою держави,
3. непрямі вибори,

4. обрання верхньої палати зі складу нижньої палати парламенту
5. усі відповіді є вірними.

15. Якими ознаками можна окреслити зміст конституційно-правового інституту депутатського імунітету:

1. це звільнення депутата від конституційно-правової відповідальності за вчинені дії і бездіяльність;
2. це звільнення депутата від усіх видів юридичної відповідальності за вчинені ним дії;
3. це звільнення депутата від усіх видів юридичної відповідальності за його дії та бездіяльність;
4. це спеціальна процедура притягнення депутата до відповідальності;
5. це гарантія депутатської діяльності, спрямована на забезпечення самостійності депутата у його діяльності та прийнятті ним рішень.

16. 3 якою концепцією пов'язане формування сучасного інституту парламенту:

1. верховенства права;
2. природних прав людини;
3. представницького правління;
4. позитивізму;
5. суспільного договору.

17. До якого різновиду належить вето глави держави, що може бути подолане парламентом шляхом повторного схвалення законопроекту:

1. відкладальне;
2. абсолютне;
3. вибіркове;
4. кишенькове;
5. немає вірної відповіді.

18. Вкажіть конституційно-правові ознаки демократичного державного режиму:

1. конституційне закріплення широкого переліку прав громадян;
2. закріплення і реального здійснення широкого спектру особистих, політичних та соціальних прав особи;
3. існування у державі багатопартійності;
4. існування у державі багатопартійної політичної системи;
5. реалізація принципу верховенства закону.

19. Вкажіть відповіді, що характеризують зміст інституту уряду національної Єдності:

1. це сформована опозиційною політичною партією модель уряду, що перетвориться у діючий уряд в разі перемоги цієї партії на наступних парламентських виборах;
2. це уряд, сформований із представників кількох парламентських політичних партій – учасників коаліції;
3. це уряд, сформований у разі неможливості утворення парламентської коаліції політичною партією, що не має більшості місць у парламенті;
4. це уряд, сформований не із політиків – представників парламентських політичних партій, а з професійних управлінців, у разі неможливості утворення парламентської коаліції;
5. це уряд, що формується у кризові моменти існування держави та об'єднує представників усіх політичних партій, представлених у парламенті.

20. У відповіді під яким номером правильно вказано тип, до якого належить партійна система сучасної України:

1. Атомізованого плюралізму
2. Демократичного централізму
3. Поляризованого плюралізму
4. Двоблокова
5. Поміркованого плюралізму

Х. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ОСНОВНА:

1. Aliksiychuk, O. Аналіз тенденцій міжпарламентської взаємодії України та ЄС. Філософія та політологія в контексті сучасної культури, 2021, 13(2), 26–34. <https://doi.org/10.15421/352121>
2. Больові точки української демократії. Розподіл повноважень між гілками влади, проблеми у трикутнику «президент-парламент-уряд». К.: Відродження, 2020.
3. Гайєк Ф. А. Право, законодавство і свобода. Нове визначення ліберальних принципів справедливості і політичної економії. Т. 1–3. К.: Аквілон-Прес, 2018.
4. Гончаренко В. Склад верхньої палати бікамерального парламенту (історико-правовий аспект) // Вісн. Нац. акад. прав. наук України.– № 3 (74).– 2013. – С. 48–55.
5. Гошовська В. А. Парламентаризм: підручник. 2-ге вид., допов. й розшир. / В. А. Гошовська та ін. Київ: НАДУ, 2019. 704 с.
6. Кислий П., Вайз Ч. Становлення парламентаризму в Україні: На тлі світового досвіду. К.: Абрис, 2018.
7. Конституційна реформа в Україні: новий етап та сучасні виклики: матер. наук.-практ. конф. (24 червня, 2015 року). К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2015. 284 с.
8. Конституція України, прийнята на V сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
9. Майданник О. Поняття і сутність парламентського контролю. Право України. 2014. № 10.
10. Мамонтова Е. В. Регалії верховної влади як інструменти легітимації політичного порядку. Актуальні проблеми політики. 2021. Вип. 68. С. 70–75.
11. Милосердна І. М. Європейські моделі інституту референдуму в сучасних умовах *Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць*, 2018. Вип. 62. С. 95–103.

12. Михесенко Р. Виконавча влада і конституційні статуси Президента України та Кабінету Міністрів України. Право України. 2019. № 8.

13. Панчак-Бялоблоцка Н. В. Політична структуризація парламентів країн Центральної Європи. Львів: ПАІС, 2014. 351 с.

ДОПОМІЖНА:

14. Баликіна Л. І. Парламентаризм – система політичної організації держави. Бюл.Міністерства юстиції України, 2012, № 2 (лютий), С. 100–106.

15. Вайер А.М., Іванова А. В. Політичні технології як чинник процесу демократизації громадянського суспільства. Актуальні проблеми політики. 2020. № 65. С. 33–40.

16. Дацьків А. Досвід англійського парламентаризму і його застосування в практиці українського державотворення. Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді: зб.тездоп. Міжнар.студ.наук.конф., Тернопіль, 3–4 квітня 2017 р., С. 40–44

17. Колісниченко А. І. Український парламентаризм: становлення та шляхи розвитку// Вісник Академії митної служби України. Серія «Політичні науки» № 1 (6), 2011, с. 25.

18. Краснопольська Т. М. Європейські наднаціональні партії: чинники трансформації та роль у Європарламенті *Evropskýpolitický a právní diskurz*.2019. Svazek 6. 2. vydání. S. 108–115.

19. Озерова К. І. Роль парламенту в деяких країнах Європейського союзу з парламентською формою правління// Актуальні питання сучасної науки і права: збірник матеріалів науково – практичної конференції студентів (24 квітня 2010 року, м.Суми)/ Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. – Суми: Університетська книга, 2010, с. 110.

20. Пехник А.В., Дзюбенко Ю. В. Безпосередня демократія як форма реалізації народовладдя в Україні (місцевий рівень). *Актуальні проблеми політики*. 2018, № 61. С. 275–285.

21. Стопченко М. І. Конституційно-правовий статус голови парламенту в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2015. 20 с.

22. Умланд А., Космель М. Державне фінансування політичних партій: доленосна реформа чи політична косметика? Дзеркало тижня. № 32. 10 вересня 2016. С. 3.

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ:

<http://www.rada.gov.ua> – Офіційний портал Верховної Ради України.

<http://www.parlament.org.ua> – Часопис «Парламент»

<http://www.vice.info> – Часопис «Віче». Офіційний журнал ВРУ.

<http://dspace.onua.edu.ua> – eNUOLAIR– депозитарій (архів) НУ ОЮА

<http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

<http://www.info-library.com.ua/books.html> – Електронна бібліотека підручників.

Зміст

I.	ВСТУП	3
II.	ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ	5
III.	ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	10
IV.	ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ	11
V.	ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	27
VI.	ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	31
VII.	ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ	35
VIII.	ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ З КУРСУ	37
IX.	ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ	42
X.	СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	48

Навчальне видання

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТИТУТ

Навчально-методичний посібник
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти

Укладачі:
Прохоренко Аліна Марленівна
Пехник Алевтіна Валентинівна

Електронне видання

В авторській редакції

Формат 60х84/16. Ум-друк. арк. 3,21.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net